Sabina CORNICIUC

DIALOGUL: REFLEXE INTERDISCIPLINARE

Noțiune familiară vorbitorilor, termen frecvent utilizat în procesul interacțiunii verbale, *dialogul* a ajuns un însemn al societății moderne, având miza desființării barierelor lingvistice, culturale și de mentalitate pentru a facilita comunicarea și înțelegerea.

E suficient să amintim aici titlurile unor emisiuni sau rubrici radiofonice și televizate (*Dialog deschis, Dialog deschis cu ascultătorii, Dialogul artelor, Idei în dialog, Dialoguri neprotocolare, Cinedialoguri* etc.), evenimentele desfășurate, în spațiul românesc, în cadrul Anului European al Dialogului Intercultural – 2008 (*La taifas cu „Ceilalți", Identități în dialog, Caravana dialogului intercultural, Dialogul omului cu pământul*) ca să ne dăm seama că lexemul-cheie din sintagmele de mai sus (*dialogul*) este o emblemă și o condiție fundamentală a existenței sociale.

Nici nu se știe bine dacă studiul dialogului cade, în primul rând, în sarcina lingvistului, entitatea de care ne ocupăm aici fiind „forma prototipică de funcționare a limbii în cadrul societății"[1], sau a literatului, dialogul constituind fie nucleul conceptual al operei literare, fie modalitatea de exprimare artistică, iar înțelegerea textului presupune o comunicare între doi subiecți, condiționată de coapartenența lor la o comunitate cultural-axiologică și lingvală („minimum dialogic": autorul ca subiect creator și cititorul ca subiect receptor concreator)[2], sau a filozofului[3], sau a psihologului, a logicianului sau a științelor comunicării, ingerințele de natură psihologică, verbală și extraverbală fiind evidente.

Firește, nu putem exclude din sfera celor interesați de buna desfășurare a dialogului pe omul de rând. Ancorat în diverse activități, el interacționează cu alții, cu ceilalți, și e preocupat nu doar de *ce* spune, *cum* spune, dar și de *cui* spune. Corelarea grijulie a acestor dimensiuni este în măsură să consolideze raportul *je / autre* și să „micșoreze" traiectul dintre Emițător și Receptor.

Acestea fiind spuse, devine limpede multitudinea posibilităților de interpretare a dialogului, fapt ce derivă din diversitatea criteriilor și a perspectivelor de abordare.

BDD-A20613 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

În accepţie clasică, tradiţională, dialogul nu este altceva decât vorbire între mai multe persoane (< gr. *dia* – „prin", „între" + *logos* – „vorbire").

Omul, având aşezat la temelia fiinţei sale *cuvântul* semnificativ, edificator şi fortifiant, este indisociabil de comunicare, relaţie de coparticipare între „subiecţi cooperanţi"[4].

Constantin Parfene subliniază, pe bună dreptate, că „dialogul este un mod de vieţuire şi convieţuire, prin dialog oamenii se găsesc şi se cunosc reciproc"[5], iar din statutul dialogic (deci comunicativ, social) al fiinţei umane s-a constituit limbajul şi, simultan, posibilitatea proiectării unei alte existenţe[6].

Relevante pe această direcţie de gândire sunt reflecţiile lui Constantin Noica în *Povestiri despre om*: „Ce extraordinară este, în pustiul mărilor şi al întinderilor mute, ivirea făpturii conştiente! Şi ce însufleţită e căutarea ei după o alta. Din ceasul acesta încep *să curgă* lucrurile... Un om înfruntă un alt om; o conştiinţă de sine caută pe alta. Ce se petrece într-una, se petrece în cealaltă şi pentru o clipă ele intră în cumpănă"[7]. Fragmentul pune în valoare inter-umanul, fructul necesităţii omului de a comunica şi a se comunica în raport cu alţii.

După cum bine remarcă cercetătorul Ştefan Munteanu, într-o reuşită incursiune în stilistica dialogului, „*a comunica* nu mai poate fi interpretat drept altceva decât *a fi cu ceilalţi, a fi în lume*, cu toată voinţa, energia şi fiinţa noastră[8], iar comunicarea prin limbaj înseamnă a te adresa altcuiva din nevoie, directă sau indirectă, liberă sau impusă, de a stabili, prin medierea semnelor verbale, contact uman cu el, în a cărui conştiinţă cuvintele tale doresc să pătrundă şi să aibă ecou[9].

Aşadar, schimbul dialogal face posibilă sporirea intensităţii adeziunii la cele comunicate, asigurând comunizarea ideilor, a judecăţilor ce se vor „dizolvate" în alteritatea receptoare, care primeşte semnul şi îl înţelege.

În consonanţă cu cele enunţate supra sunt şi afirmaţiile lui E. Coşeriu: „Totdeauna vorbirea, limbajul efectiv realizat este o continuă atribuire a eului. I se atribuie celuilalt aceeaşi conştiinţă cu a vorbitorului". Limbajul efectiv realizat este această continuă atribuire a eului celorlalţi[10]. Cu alte cuvinte, în cadrul comunicării scrise, cititorul „înclină să se alieze cu Alteritatea ce-i vorbeşte dincolo de litera scrisă"[11], fiind „prins" în mrejele cugetului şi a simţirii emiţătorului de mesaje. În acest sens, literaturile popoarelor stau mărturie pentru ceea ce numim condiţia dialogică sau colocvială a naturii umane[12].

Din perspectiva lingvisticii moderne, care înclină din ce în ce mai mult spre ştiinţele comunicării, chiar şi completarea formularelor, dialogul pe e-mail, chestionarele de marketing, sondajele de opinie, examenele scrise etc. constituie dialoguri instituite social ca *forme scrise*[13].

Comunicarea orală, expresie ideală a condiţiei dialogice a fiinţei umane, pune faţă-n faţă minimum doi subiecţi ce intră în interacţiune cu toate avantajele ce derivă din îngemănarea verbalului, a paraverbalului şi a nonverbalului, iar „căutarea neastâmpărată a situaţiei colocviale şi plăcerea trăită în actul comunicării trebuie înţelese ca gesturi, atitudini, comportamente ancestrale"[14].

BDD-A20613 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Fenomen complex, cu implicații psiho-logico-lingvistice, filozofice, etico-morale, dar și afective, schimbul dialogal are ca finalitate intercomprehensiunea, aceasta din urmă fiind înțeleasă ca acceptare de a-l asculta pe celălalt ori a-l face să te asculte, concepție, de altfel, împărtășită de cercetători în domeniul comunicării și de gândirea europeană de ultimă oră.

Ni se par pertinente aici ideile lui Ștefan Munteanu, când afirmă că *a comunica* nu presupune în mod fatal „a te înțelege" cu interlocutorul: „Comunic cu cineva și când sunt în dezacord cu el, când îl combat sau când sunt combătut și mă găsesc în situația de a mă apăra. Acest gen de relații verbale este propriu naturii omenești aflate deseori în stări „conflictuale" cu cei din jur. *Conflict* nu vrea să însemne neapărat „dispută" premeditată (deși nici aceasta nu este exclusă), ci atitudine critică, poziții diferite, conciliabile cu timpul sau nu"[15].

Elocvent în acest sens este modelul intercultural promovat de Uniunea Europeană, în care toleranța este „depășită" prin atitudinea activă și respectuoasă a dialogului, nemaiputând fi considerat azi ca scop în sine, ci ca un mijloc de a trăi armonios împreună, ca terapie împotriva izolării în interiorul propriei limbi, culturi și etnii sau confesiuni[16].

Nu putem să nu citãm aici opinia lui Radu Mihăileanu, regizor și scenarist francez de origine română, pentru care privilegiile interculturalității constau, pe de o parte, în apărarea identității proprii a fiecărui popor, iar, pe de altă parte, în a nu ne refugia în spatele acestor identități culturale. Pentru ambasadorul Anului European al Dialogului Intercultural soluția e la suprafață: să dialogăm, adică să învățăm unii de la alții, să îmbogățim identitatea celuilalt, fără a-i cere să devină ceea ce nu este... Asta e bogăția democrației: să am încredere în punctul meu de vedere, chiar dacă nu e și al celuilalt, să respect punctul de vedere al celuilalt, chiar dacă nu sunt de acord cu el[17].

Deși opticile prin care e abordat dialogul sunt diverse, iar opiniile aparțin unor personalități ce vin din sfere de interes diferite, locurile comune sunt evidente. Indiferent de eterogenitatea perspectivelor de interpretare, dialogul nu poate fi decât benefic pentru actorii actului comunicativ.

Departe de a fi o simplă căutare a aprobării unui interlocutor anume, dialogul ține, în același timp, de filozofia întâlnirii și de teoria argumentării, reciprocitatea, colaborarea deliberativă dintre protagoniști fiind o condiție esențială a relației interlocutive, în cadrul căreia violența verbală este cel puțin suspendată[18].

Justețea soluțiilor integratoare, la intersecția mai multor discipline, e confirmată și de o lucrare recentă, în acord cu ultimele publicații internaționale în domeniu, al cărei autor este Andra Șerbănescu, profesoară la Universitatea din București și cercetătoare la Institutul de Lingvistică „I. Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române. Membră a Asociației Internaționale pentru Analiza Dialogului (IADA), autoarea găsește oportună corelarea din antropologie cu perspectiva comunicativ-lingvistică. Pe bună dreptate, „a comunica cu o persoana dintr-o altă cultură înseamnă mai mult decât a vorbi o limbă străină corect gramatical – înseamnă, în primul rând, a comunica în concordanță cu așteptările acelei persoane, cu prac-

BDD-A20613 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

ticile sociale şi discursive care formează bagajul său intercultural, înseamnă a te adapta nevoilor şi aşteptărilor celuilalt”[19].

Firește, multe „reguli” ale dialogului intercultural, ce marchează fenomenul globalizării, pot fi lesne transferate în „teritoriul” comunicării cotidiene dintre interlocutori ce aparțin aceluiași spațiu glotic și cultural.

Cele menționate ne întăresc convingerea că astăzi dialogul nu mai poate fi tratat ca un simplu schimb de replici, acesta fiind guvernat *de principiul alternanței la cuvânt*[20]. A lua în calcul doar contribuția sintaxei, a semanticii, fonologiei și a stilisticii, fără a ține cont de noile direcții de cercetare în știința limbii, individualizate în pragmatică, aceasta fiind interesată de studiul relației dintre semne și cei care le interpretează (vorbitorii activi), ar însemna să simplificăm în mod nepermis lucrurile sau să le spunem doar pe jumătate.

Apelul la teoria actelor de limbaj, la teoria discursului, a conversației, a interacțiunii verbale, a implicitului au îmbogățit în mod substanțial studiul dialogului în ediția nouă a Gramaticii Academice[21].

Se subliniază, de altfel, că dialogul este constrâns, pe de o parte, de reguli constitutive (de existență), pe de altă parte, de principii de eficiență, iar *competența dialogică* a individului, care nu este înnăscută, ci se învață, asigură reușita interacțiunii verbale. Cercetarea capătă pondere și valoare prin evidențierea factorilor ce modelează dialogul, printre care: numărul participanților; personalitatea vorbitorilor și identitatea lor (culturală, socială, psihologică); relațiile dintre locutori (de colaborare, conflictuale, de putere etc.), acestea generând distincția *dialog formal* (ritualizat) / *dialog informal*; felul în care participanții la dialog se percep reciproc, percepția fiind influențată de factori psihologici și socioculturali; canalul de comunicare și mediile de transmitere a dialogului; locul și momentul desfășurării; comportamentele comunicative în care se organizează dialogul (euristic, de ranforsare, de susținere, reflexiv, explicativ, autocentrat, ludic, tăcere) etc.

Fără a continua lista, credem, aceste dimensiuni pot fertiliza cercetările ulterioare, dat fiind faptul că atât comunicarea scrisă, cât și cea orală este guvernată de un principiu dialogic.

Relevanța dialogului crește în măsură ce se opune *monologului* (adresare către un public, real sau imaginar, fără a aștepta răspuns imediat), caracterizat prin lipsa alternanței la cuvânt, *solilocviului* (monolog autoadresat, meditație interiorizată), reflexe ale singurătății, ale izolării.

Octavian Paler, în *Polemici cordiale*, subliniază, pe bună dreptate, că a vorbi nu înseamnă nimic fără dorința de a fi ascultat[22], iar „monologul ca solilocviu, exteriorizat sau nu, este fructul refuzului, dacă nu și al incapacității de a fi cu alții, sau al nevoii, inocente sau orgolioase, de a fi uneori singuri cu noi înșine”[23].

Indiscutabil, trebuie delimitate situațiile când vorbirea interiorizată este o premisă, o condiție a creației (sufletul solitar al poetului) și când constituie drama incomunicabilității omului. Interesant este faptul că și monologul, în esența sa, are caracter dialogic[24].

BDD-A20613 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)

Ajunşi la capătul acestor note, tragem următoarele concluzii:

- Omul, prin limbaj dublu articulat şi raţiune, îşi defineşte identitatea în relaţie cu ceilalţi: *eu – non-eu; eu – tu; eu – altul; eu – lumea*...
- În relaţiile interumane, dialogul pune în valoare disponibilităţile colocviale ale omului, materializate prin forţa cuvântului.
- Problema relaţiei dintre individ şi exterioritatea lui, actualizată prin dialog, îi interesează, în egală măsură, pe filozofi, psihologi, logicieni, lingvişti şi literaţi, sociologi, iar filologul nu se poate lipsi de aceste contribuţii, dacă vrea să reuşească în demersul său investigativ.
- Comunicarea interculturală este dovada cultivării intensive şi extensive a dialogului în lumea modernă.
- La buna desfăşurare a dialogului contribuie mai mulţi factori (de natură pluridisciplinară), iar eficienţa schimbului interlocutiv este direct proporţională cu abilitatea numită *competenţă dialogică*.

NOTE

1. *Gramatica Limbii Române II, Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 779.
2. A. Gavrilov, *Dialogistica textului: aspecte hermeneutice* // Conferinţa ştiinţifică internaţională „Învăţământul superior şi cercetarea – piloni ai societăţii bazate pe cunoaştere". Rezumatele comunicărilor. Ştiinţe socioumanistice, vol. I, Chişinău, CEP USM, 2006, p. 252.
3. Vezi M. Buber, *Eu şi Tu*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1992.
4. U. Eco, *Limitele interpretării*, Constanţa, Editura Pontica, 1996, p. 316.
5. C. Parfene, *Teorie şi analiză literară. Ghid practic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1993, p. 15.
6. *Ibidem*, p. 13.
7. C. Noica, *Povestiri despre om*, Bucureşti, Cartea Românească, 1980, p. 135.
8. Şt. Munteanu, *Introducere în stilistica operei literare*, Timişoara, Editura de Vest, 1995, p. 76.
9. *Ibidem*, p. 13.
10. E. Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe*, Iaşi, Institutul de filologie română „A. Philippide", 1994, p. 22.
11. P. Cornea, *Aproapele şi departele*, Bucureşti, Cartea Românească, 1990, p. 7.
12. C. Parfene, *op. cit.*, p. 15.
13. *Gramatica Limbii Române II*, *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 790.
14. C. Parfene, *op. cit.*, p. 14.
15. Şt. Munteanu, *op. cit.*, p. 61.
16. „Plus 22" (supliment la „Revista 22"), 3 ianuarie, 2008, p. 2-3.
17. *Ibidem*, p. 2.
18. Vezi *Dicţionarul alterităţii şi al relaţiilor interculturale*, Iaşi, Editura Polirom, 2005, p. 195-196.
19. A. Şerbănescu, *Cum gândesc şi cum vorbesc ceilalţi. Prin labirintul culturilor*, Iaşi, Polirom, 2007, p. 9.
20. *Gramatica Limbii Române II*, *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 805.
21. *Ibidem*, p. 779-817.
22. O. Paler, *Polemici cordiale*, Bucureşti, Cartea Românească, 1983, p. 14.
23. Şt. Munteanu, *op. cit.*, p. 59.
24. Vezi *Gramatica Limbii Române II*, *Enunţul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, p. 779-780.

BDD-A20613 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:10:53 UTC)